

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ФОЛЬКЛОРИСТИКИ

УДК 39(476.5):303.446.2

*В. С. Новак
(Беларусь)*

ФАЛЬКЛОРНА-ЭТНАГРАФІЧНАЯ СПАДЧЫНА ПОЛАЧЧЫНЫ (на матэрыялах палявой экспедыцыі 2017 года)

У статті проаналізовано фольклорно-етнографічні матеріали польової експедиції 2017 року, проведеної на території Полоцького району Вітебської області; розглянуто місцеві особливості календарної та сімейної обрядовості. Охарактеризовано зимові, весняні та літні обряди і звичаї, а також традиції пологово-хрестинної і весільної обрядовості.

Ключові слова: обряд, календарно-обрядова поезія, родинно-обрядова поезія, ритуал, весілля, міфологічні уявлення, народні вірування, хоровод, структурні компоненти, локальні особливості.

В статье проанализированы фольклорно-этнографические материалы полевой экспедиции 2017 года, проведенной на территории Полоцкого района Витебской области; рассмотрены местные особенности календарной и семейной обрядности. Охарактеризованы зимние, весенние и летние обряды и обычаи, а также традиции родильно-крестинной и свадебной обрядности.

Ключевые слова: обряд, календарно-обрядовая поэзия, семейно-обрядовая поэзия, ритуал, свадьба, мифологические представления, народные верования, хоровод, структурные компоненты, локальные особенности.

Folklore and ethnographic materials of the field expedition of 2017, carried out on the territory of Polotsk district, Vitebsk region, are analyzed in the article; local peculiarities of calendar and family rituals

are considered. Winter, Spring, Summer rites and customs, also the traditions of puerperal, baptismal and wedding rites are characterized.

Keywords: rite, calendar and ritual poetry, family and ceremonial poetry, ritual, wedding, mythological concepts, folk beliefs, round dance, structural components, local peculiarities.

Улетку 2017 года на тэрыторыі Полацкага раёна была праведзена фальклорная экспедыцыя, удзельнікамі якой сталі выкладчыкі і студэнты УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны». Тэма прапанаванага артыкула звязана з аналізам фальклорна-этнаграфічных і міфалагічных матэрыялаў. Запісаныя ў палявых умовах фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы ў вёсках Багатырская, Блізніца, Варонічы, Шпакоўшчына і ў горадзе Полацку ілюструюць сучасны стан захавання ў народнай памяці і ступень актыўнасці бытавання вуснай народнай творчасці. Несумненна, зафіксаваныя звесткі па абрадах, звычаях і песнях Полаччыны, якія сведчаць пра ўстойлівасць захавання ў часе асобных фальклорных жанраў і звязаных з імі народных вераванняў, узбагачаюць агульны фальклорны фонд Полаччыны. Ён фарміраваўся ў розныя гады, дзякуючы намаганням мясцовых фалькларыстаў-збіральнікаў XIX ст. і сучасных даследчыкаў і краязнаўцаў, вучоных Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, вядомых фалькларыстаў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору, вучоных Інстытута славяназнаўства РАН. Варта адзначыць і такі момант у працэсе бытавання вуснай народнай творчасці, як уплыў на мясцовы фальклор традыцый, прывезеных з іншых рэгіёнаў Беларусі.

Засяродзім увагу на асобных з'явах земляробчага календара Полаччыны, які, захоўваючы агульнаэтнічную традыцыйную аснову, мае сваю адметную мясцовую спецыфіку. Што да калядна-навагодняй абраднасці, то, зыходзячы з фактычных матэрыялаў (экспедыцыйных і архіўных), у вёсках Полацкага раёна, як і ў іншых мясцовасцях Беларусі, старанна рыхтаваліся

да святкавання Каляд і адзначалі на працягу ўсяго перыяду (з 24 снежня па 6 студзеня па ст. стылі) тры куцці, прымеркаваныя да Ражаства, Новага года і Крашчэння (Вадохрышча). Паводле ўспамінаў інфармантаў, «посціліся. Усердны пост быў такі. Калі надыходзіла свята, то нада было ўбрацца. У хаце памыць і паталок, і сцены памыць. Раней дзеравянныя сцены былі, не так як цяпер. Усе вілы, што ў печ, ды качоргі і чапялу мыць трэба было яе, божачка, божачка» (запісана ў агр. Блізніца ад Антаніны Антонаўны Кімстач, 1930 г. н.). Варта адзначыць, што ўсе інфарманты даволі дакладна акрэслівалі, як называлі і з якімі стравамі былі звязаны першая, другая і трэцяя куцця: «Вот бедная куцця, па-мойму, перад Раждзяством, а перад старым Новым годам багатая куцця» (запісана ў агр. Блізніца ад Веры Андрэеўны Пугач, 1941 г. н.). Што да колькасці страў на калядным стале, то жыхары называлі і дванаццаць («А вот почему дванаццаць блюдаў, я не ведаю, мабыць таму, што дванаццаць апосталаў») (запісана ў в. Багатырская ад Ганны Паўлаўны Жарковай, 1946 г. н.), і сем страў («Сем страў робілі, вот обязацельна прыносіў бацька мой сена, патрэсець па стале, патом скацерцю паложыць і тады настаўляюць еду. Ну, так ужо паложана, сем абызацельна страў. А сем – гэта ўжэ меншы семі нельзя») (запісана ў Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.). Паводле сведчанняў Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н., з в. Багатырская, «для тых, хто вытрымлівае пост, заўсёды калядная куцця – гэта напярэдадні Каляд. Пад абрус кладзём сена, а затым ужо ставім куццю». Цікава адзначыць, што інфарманты не змаглі прыгадаць, ці заклікалі ў іх вёсцы мароз на куццю. Аднак на першую куццю, звязаную з Ражаствам, «абавязкова мы запрашаем на гэту куццю дзядоў» (запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.).

У памяці жыхаркі агр. Блізніца Ганны Паўлаўны Жарковай, 1946 г. н., гарманічна паядналіся і ўстойліва

захоўваюцца як звесткі пра святкаванне Каляд у роднай вёсцы Дзеркачы Зэльвенскага раёна Гродзенскай вобласці, так і ўласныя назіранні за калядна-навагоднімі святкаваннямі ў в. Багатырская, дзе жанчына жыве сёння. У сувязі з гэтым сярод адметных момантаў, звязаных з калядна-навагоднім абрадавым комплексам, варта адзначыць падрыхтоўку «пяці пірагоў» («Мама всегда пекла пять пирогов») і цырымонію падзелу абрадавай кашы (куцці) паміж членамі сям’і («Почти всю куцью разложвали, але частачку астаўлялі і для курэй, і для свіней, каб усім жывотным тожа папала, каб яны не хварэлі»).

Вельмі сціплыя звесткі былі запісаны пра абрад калядавання. Мясцовыя жыхары прыгадвалі, што хадзілі калядоўшчыкі, пераапрапаналіся, вадзілі казу і хадзілі з мядзведзем: «Вот пераапрынались, як вам сказаць, хадзілі па хатах, піялі калядныя песні, сабіралісь абычна мужыкі вот у нас, хадзілі і піялі, хто ў казлоў надзевался» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.); «Дзеці наряжаюцца, і каза прыходзіць, і мядзведзь прыходзіць. Ну, і спяваюць, задобрываюць гаспадаров» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Алены Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.); «Калядаваць хадзілі. Адзавалі такія шубы вывернутыя і прочае. Адзін – казлом, другі – бабай Ягой, вот і всё такое. Наша дзецтва прахадзіла такім образом» (запісана ў г. Полацк ад Мікалая Іванавіча Іванова, 1938 г. н.). Паводле сведчанняў жыхароў з в. Багатырская, у іх вёсцы таксама «калядавалі, вадзілі мядзведзя, козачка была. З бубнам хадзілі калядавалі. А козачка ў нас толькі выконвала роль: значіт, упадзёт і прыказка: “На ражок – піражок, на капыцца там что-то <...> Наша козачка ўпала, несіце ей кусочек сала» (запісана ад Людмілы Іванаўны Мядзведзевай, 1955 г. н.). З прыходам калядоўшчыкаў звязвалі і вяскоўцы, і гараджане надзеі на дабрабыт, дастатак, добры ўраджай, сямейнае шчасце: «Ужэ еслі заходзіт на Каляды каза са сваёй світай, значыць, радасць, шчасце, удача, дабрабыт і ўражай» (запісана ў в. Багатырская ад

Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.). Паводле сведчанняў жыхароў з в. Багатырская, у іх вёсцы водзяць не толькі казу, але і ходзяць з зоркай: «Абавязкова ў нас носяць зорку. Во ў нас дзве зоркі ляжаць тут. У гэтым годзе мы рабілі калядны разгуляй. Збіраўся ўвесь раён, і к нам прыезжалі ўсе калектывы з раёна. У нас была, можа, пятнаццаць калектываў, і ўсе былі з зоркамі» (запісана ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.). Як адзначыла інфармант, у в. Багатырская рабілі зорку «на восем угалкоў». Вышэйпрыведзеныя звесткі хоць і сведчаць пра новыя тэндэнцыі ў захаванні і развіцці каляднай традыцыі, аднак яны грунтуюцца на шматвяковай традыцыйнай аснове.

Адметная з’ява калядна-навагодняй абраднасці Полаччыны – шлюбная гульня «Жаніцьба Цярэшкі». «Пра высокую ступень рытуалізацыі “Жаніцьбы Цярэшкі” сведчыць выказванне саміх носьбітаў: “Эта ігра такая, закон такой – на Каляды “Жаніць Цярэшку” (в. Горкі Полацкага раёна)» [1, с. 474]. Як адзначыла Таццяна Анатольеўна Хутарная, «не на ўсёй тэрыторыі Полаччыны жанілі Цярэшку, гэта асабліва рабілі за Дзвіной – гэта вёскі Блізніца, Варонічы, Бабынічы, Лесава, там жанілі Цярэшку» (запісана ў г. Полацк). Структурныя кампаненты вышэйназванай абрадавай дзеі – гэта выбар «бацькі» і «маці», якія павінны былі праводзіць гульню, выбар пар маладых, «кожная з якіх павінна “перакруціцца” – узяўшыся пад рукі, кружыцца на месцы ў адзін і ў другі бок “млынком”, што адначасова сімвалізуе шлюб» [1, с. 475], «пералоўліванне» маладымі адзін аднаго, калі ўжо іх пажанілі, застольная бяседа.

Як правіла, гулялі ў гэту гульню, ужо пачынаючы з першага дня калядных святкаванняў. Паводле сведчанняў жыхаркі агр. Блізніца Валянціны Мікалаеўны Цярэнцэвай, 1939 г. н., «сначала камандуюць: “Все на вальс!” Ну, с парнямі ж, канешне, с хлопцамі ж танцавалі. А патом дзелаюць мосцік такі, а патом, эта самае, даганяюць. Сначала дзед – бабу, а тады баба – дзед».

А потым ужо, як паловяцца, апяць вальс танцуюць. Эта ж бацькі спачатку. А бацькі выбіраюць ужо, дагаварываюцца. Вот я, прымерна, з ім хачу, з Валодзем, а ён са мной там ужэ. Вот так пары, хто каго любіў, там ужо парамі дагаварывалісь. Маць ідзёт к дзяўчыне, дагаварываюцца. А бацька вот к малым, а патом уж саглашаюцца. У круг уводзяць. Усё перакружыцца, як у “Лявоніхі”. Усё гэта ўжо жанаты. І патом, увечары ўжэ што і ўноч ідуць. Эта сапраўдная Цярэшка называлася. Прыносяць хлопцы бутылку, дзяўчаты там закуску якую. І гуляюць да дня». Працягвалі гуляць у гэту гульню і на стары Новы год, але, як адзначыла Таццяна Анатолеўна Хутарная, 1957 г. н., з г. Полацк, «большая такая жаніцьба была з 6 на 7 чісло». Паводле яе ж сведчаньняў, «а ўжэ 7 чісла <...> в этот уже вечер і ігралі. І жанілі Цярэшку, то есць звязвалі хлопца з дзеўкай, потым яны танцавалі разам танец. Далей гаспадары даўжны былі развязаць вузел, якім былі звязаны гэтыя маладыя людзі. Потым на стол ставілі гарэлку і закусіць. Гэта і была гульня-жаніцьба» (запісана ў г. Полацк ад Таццяны Анатолеўны Хутарной, 1957 г. н.). Тэатралізаванае абрадавае ігрышча суправаджалася выкананнем спецыяльных «цярэшкаўскіх» песень. Напрыклад:

Цярэшка, Цярэжала,
 На печы не ўлежыла.
 Сталі мы Цярэшку жаніць.
 А Цярэшка с печы бяжыць.
 Пастой, дзядулька, у кутку,
 Я табе штонікі вытку,
 Тоненькі-танёчынькі,
 Беленькі-бялёчынькі

(запісана ў агр. Блізніца ад Веры Андрэеўны
 Пугач, 1941 г. н.).

З другой куццёй, якую адзначалі напярэдадні Новага года, была звязана шлюбная варажба, разнастайныя ўзоры якой

былі запісаны на Полаччыне. Гэта і перакідванне абутку праз страху хаты з мэтай вызначыць, у які бок дзяўчына выйдзе замуж («Дзеўкі там, значыць, валёнак брасалі цераз крышу: куды пакажа, там замуж выйдзе») (запісана ў г. Полацк ад Мікалая Іванавіча Іванова, 1938 г. н.); і падслухоўванне размовы гаспадароў пад вокнамі хаты, каб дазнацца, ці выйдзе дзяўчына ў гэтым годзе замуж («І пад вокны хадзілі слухаць на Каляды. Еслі скажыш: “Ідзі”, ой, эта ж для дзевачкі харашо, значыць, выйдзець замуж, а еслі скажуць, вот у доме паслышацца: “Сядзі!” <...> значыць, замуж не выйдзець») (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаенка, 1932 г. н.). Як адзначылі жыхары в. Шпакоўшчына, надзвычай распаўсюджанай у іх мясцовасці была варажба з выкарыстаннем абутку, які або «палолі» («палалі») («У начоўкі гэтыя скідвалі адной дзяўчыны туфель, другой там тапак, у каго што было, і тады палолі, значыць, як даўней зярно палолі, гэтых машын не было, як цяпер, што ачышчаюць, а вот у гэты начовачнік усыпяць трохі і тады вот так во трасеш, і мякіна гэта вот высыпаецца згэтуль. Ну, вот і полюць з гэтым абубаннем: чый первы выскачыць, та дзяўчына первая замуж выйдзе»), або перастаўлялі па чарзе ад кута да парога («Чый бацінак на парог ляжа, та і первая замуж выйдзе») (запісана ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.).

Які ўіншыя рэгіёнах Беларусі, на Вадохрышча («Крашчэнне») мясцовыя жыхары святкавалі трэцюю куццю, якая, лічылі, «замыкае ўсе гэтыя зімнія празднікі. Абязацельна было на Крашчэнне ваду пахрысціць, вада была святой» (запісана ў г. Полацк ад Таццяны Анатольеўны Хутарной, 1957 г. н.). Асвечанай вадой, як адзначалі жыхары, «свяцілі дом, калі сурочылі, то абмываліся гэтай вадой». У гэты дзень імкнуліся «не закрываць калодцы, бо лічаць, што неба адкрываецца і Бог крэсціць гэту ваду і ўсё на зямлі» (запісана ў г. Полацк ад Таццяны Анатольеўны Хутарной, 1957 г. н.).

Святкаванне Масленіцы сімвалізавала праводзіны зімы. Сярод асноўных дзеянняў, характэрных для масленічнай абраднасці, якія выконвалі на Полаччыне, варта адзначыць наступныя: выпякалі бліны як абрадавую страву, запальвалі вогнішча, рабілі пудзіла («чучыла»), вадзілі карагод вакол кастра, спальвалі чучала, спявалі масленічныя песні. У некаторых вёсках меў месца абрад цягання калодкі: «Калі парень быў нежанаты, то яму прывязвалі калодку, ён павінен быў адкупіцца. Яго называлі – хлопец-бабыль. А дзяўчыне не прывязвалі» (запісана ў в. Багатырская ад Таццяны Анатолеўны Хутарной, 1957 г. н. (пражывае ў г. Полацк)). Паводле ўспамінаў Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н., жыхаркі в. Шпакоўшчына (раней пражывала ў в. Дуброўка), звычай, звязаны з калодкай, таксама меў месца ў іх мясцовасці: «У нас перад Масленіцай качалі калоды, дажэ на Масленіцу. Вот большую найдуць калодку, здаровую-здоровую, ну, і коцяць хлопцы па вуліцы, ну, і тады кажуць: “Давай вот таму і таму ўкоцім у хату”. Адчыняюць дзверы, калоду гэтую цераз парог перакачваюць у хату <...> Калоду кацілі – стаў бутылку, а то не выкацяць». Як адзначылі жыхары в. Шпакоўшчына, у іх мясцовасці робяць чучала каня, але яго «мы не палім», а таксама чучала зімы: «Прывязваем эта чучала, а жаншчыны паюць абрадавую песню. Мы яго запальваем, і ано гаріт» (запісана ад Алены Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.). Цікава адзначыць, што на Масленіцу выконвалі песні-вяснянкі, у адным з варыянтаў якіх цэнтральным матывам з’яўляецца матыў добрых дароў вясны:

Пячы бліны, маці,
 Вясну сустракаці,
 Блінамі ўгашчаці.
 Бліны з мёда смачны,
 Вясна дзеўкам красна,
 Травіца з расою,

Дзеванька з касою.
 А вясне – бліночкі,
 А дзеўкам – вяночкі,
 А дзеткам яечкі,
 Дзеўкам – жанішочкі.
 Ах, ты, вясна, ты красна,
 Усім шчасце прынясла.
 Гу-у-у-у-у-у-у-у-у-у

(запісана ў в. Шпакоўшчына
 ад Алены Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.).

У кнізе «Памяць», прысвечанай Полацкаму раёну, супрацоўнікамі мясцовай установы культуры прадстаўлены фальклорна-этнаграфічныя запісы па масленічнай абраднасці, зафіксаваныя ў в. Залессе Гаранскага сельсавета, дзе рабілі ляльку «бабы» – сімвала зімы: «З саломы, паперы, каляровых анучак і стужак робіцца вялікая баба, якой малююць вочкі, нос, бровы, вусны. Затым апранаюць ёй кофту, спадніцу, фартух. У адну руку кладуць блін, у другую – падмазку. Такую бабу носяць па вёсцы і спяваюць:

Ідзі, зіма, да Кракава,
 Зноў ты прыйдзеш аднакава.
 Ідзі, зіма, да Кіева,
 Ты б нам лета пакінула.
 Ідзі, зіма, да крынічкі
 Ды забірай рукавічкі.

Заходзяць у двары, віншуюць гаспадароў са святам, жадаюць: “Сырна вам, маслена вам!” і спяваюць:

У нас сёння Масленіца,
 Прыляцела ластавіца,
 Села-пала на жэрдачку,
 Шчабятала вестачку» [3, с. 675].

На пытанне, ці гукалі вясну на Полаччыне, былі атрыманы станоўчыя адказы, аднак у памяці інфармантаў захаваліся нешматлікія звесткі. Жыхары вёсак Шпакоўшчына і Багатырская пацвердзілі, што рытуалы масленічнай абраднасці і абраду гукання вясны ў часе правядзення амаль супадаюць: «Спачатку мы праводзім Масленіцу, а потым гукаем вясну. У нас усё в адном» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Алены Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.); «Ну, это в принципе, как и Масленица, только там немножечко разные песни» (запісана ў в. Багатырская ад Людмілы Іванаўны Мядзведзевай, 1955 г. н.). Асноўныя структурныя кампаненты абраду гукання вясны на Полаччыне – запальванне вогнішча, ваджэнне карагодаў вакол яго, выкананне песень-вяснянак. Напрыклад:

Вясна-красна наступала,
 Вясна-красна наступала.
 Ой, наступала, ой, сабірала
 Вясна-красна зялёная,
 Кругом трава зялёная.
 Ой, зялёная, ой, зялёная.
 Весяліла зямля воду
 І мяне, мяне малоду.
 А дзе горы-даліначкі,
 Там дзевачкі-парабачкі,
 Ой, гуляючы, ой, спяваючы,
 Ой, вясну красну праслаўляючы

(запісана ў в. Багатырская
 ад Ларысы Леанідаўны Рабцавай, 1955 г. н.).

З асаблівай цеплынёй распавядалі жыхары Полаччыны пра Вялікдзень і звязаныя з гэтым старажытным святам рытуалы, сярод якіх вылучаюцца такія, як падрыхтоўка абрадавага хлеба – «пасхі» («Кагда пасху выпекаюць, нельга спяваць песні <...> цішыня далжна быць полная» – запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.),

фарбаванне як («На Пасху, как всегда, яйца красілі. Ну, я, наприклад, крашу луком, потому что как кровь Христа» – записана ў г. Полацк ад Галіны Фёдараўны Дарафеевай, 1949 г. н.), гульня ў біткі («Гульня ў біткі называлась так: гульня “У байца”» – записана ў в. Шпакоўшчына ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаевай, 1932 г. н.), («Вот бяром яйцо, вот мы з ёй “У байца”, значыць. Еслі яна маё яйцо паб’ець, я ей аддаю, еслі я ейнае паб’ю, яна мне аддаець» – записана ў агр. Блізніца ад Цярэнцьевай Валянціны Мікалаеўны, 1939 г. н.), качанне як «у лубку» («Быў такі лубок, і качалі яйцы. У мяне бацька такі лубок здзелаў з дубовай кары, і качалі» – записана ў агр. Блізніца ад Цярэнцьевай Валянціны Мікалаеўны, 1939 г. н.), («Яйкі каталі ў латочку. На бярвяную дашчэчку клалі гэты лубянок, каб быў трошкі вышэй, і тады рабята каталі яйкі. Казалі: чыё яечка далей пакаціцца, тое і жыццё будзе лепш, ці прамым, ці доўгім» – записана ў агр. Блізніца ад Чобат Вольгі Станіславаўны, 1961 г. н.), наведванне царквы і асвячэнне як і паскі («Внучка ідзёт на Всюночную в церковь» – записана ў г. Полацк ад Таііі Паўлаўны Канавалавай, 1953 г. н.), абход царквы на «Усюночную» » да трох разоў («Абыходзілі на Всеношную тры круга вакол царквы, каб усё-ўсё было добра» – записана ў в. Шпакоўшчына ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаенка, 1932 г. н.), назіранне за гульнёй сонца («Тады я іду ўстрэчаць сонейка, як і бабуля, вот на ўсход сонца я іду ўстрэчаць сонейка. Гляжу, як яно іграіць, сонейка, і прашу ў сонейка ўсё, што мне захочацца, і Бог мне памагаіць» – записана ў агр. Блізніца ад Антаніны Антонаўны Кімстач, 1930 г. н.), выкананне велікодных песень. Адметная з’ява велікоднай абраднасці Полаччыны – валачобны абрад. Як адзначылі жыхары в. Шпакоўшчына, «валачобнікі хадзілі на Пасху. Пелі песні разныя. Надзеліся так у касцюмы і пашлі з гармонікам, падходзім пад акно і тады пяём:

Глянь у ваконца, Хрыстос,
Сын Божы Хрыстос.

... ..

Масці кладку, Хрыстос,
Сын Божы Хрыстос.
Заві ў хатку, Хрыстос,
Сын Божы Хрыстос.
Нясі каўбаску, Хрыстос,
Сын Божы Хрыстос»

(запісана ад Тамары Канстанцінаўны
Вышэнскай, 1935 г. н.).

Паводле ўспамінаў жыхароў в. Шпакоўшчына, валачобнікі пачыналі абходзіць хаты, пачынаючы з другога дня Вялікадня: «Ну, вот не на первы дзень, а на втары. Ну, вот ідут валачобнікі, бяруць ужо кошык і там ужо мужчына з музыкай, з гармошкай ідзець. Былі і жанчыны. Ну, і тагда хадзілі да кожнага дома. Ну, хадзілі, пелі пад акном, каторыя в дамы прыглашалі, а некаторыя так выносяць там булку, бутылку, ячкі, мяса, калбасу» (запісана ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаевай, 1932 г. н.).

У найлепшай ступені захаваліся ў памяці жыхароў Полаччыны юраўскія абрады жывёлагадоўчай скіраванасці. Напрыклад, у в. Шпакоўшчына на Юр'е «кароў выганялі ў поле першы раз. На поле прынасілі закуску і, канешне ж, і выпіўку». Як адзначылі жыхары гэтай вёскі, «як выганялі мы кароў з хлява, то мы аблівалі іх свяцонай вадой. Калі выганялі кароў у поле, гэта всегда-всегда далжны былі эта абліваць кароў свяцонай вадой» (запісана ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаевай, 1932 г. н.); «у хлеве абходзілі сваю скаціну, курылі зёлкамі, вадой свяцонай апырсківалі, каждый с хлева гнаў» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.). Пад парог хлява закопвалі галінкі пасвечанай вярбы, якімі сцёбалі карову, «вот калі першы раз ў поле гналі» (запісана ў агр. Блізніца ад Алены Сямёнаўны

Аксюты, 1936 г. н.). Паводле мясцовых народных вераванняў, велікоднае яйка, кінутае ў цэнтр статка, валодала магічнай здольнасцю ўплываць на яго захаванасць: «Яйцо пасхальнае кідалі ў цэнтр стада, штобы, значіт, каровы не расхадзілісь, штоб оні кучна все хадзілі. І как бы эта вот яйцо пасхальнае, оно іх аберагала» (запісана ў агр. Блізніца ад Алены Сямёнаўны Аксюты, 1936 г. н.). Сярод тэкстаў песень, якія выконвалі на Юр'е, вылучаюцца песні, асноўны лейтматыў якіх – адмыканне зямлі, выпусканне расы:

Юр'я, устань рана,
 Юр'я, умыйся бела,
 Юр'я, чашыся,
 Юр'я, вазьмі ключы,
 Юр'я, адамкні зямлю.
 Юр'я, выпусці расу,
 Юр'я, раса для конікаў,
 Юр'я, трава для каровак

(запісана ў агр. Блізніца ад Аксюты Алены Сямёнаўны, 1936 г. н.).

Тройцу-Сёмуху жыхары Полаччыны называюць «радасным празднікам» (запісана ў г. Полацк ад Галіны Фёдарыўны Дарафеевай, 1949 г. н.). Паводле сведчанняў інфармантаў, у гэты «божественный дзень» прыносілі з лесу бярозкі і ставілі іх на падвор'і: «Каля хаты ставілі бярозкі. Хату ўбіралі бярозкамі, ставілі і окала входу в дом, і в доме. А пад паталком патаркалі там, звалі май. В хаце вымаеш, натрэш галлём палы, а тады прынясеш аіру і пасыпіш. Ай, смачна, як зайдзеш» (запісана ў агр. Блізніца ад Валянціны Мікалаеўны Цярэнцьевай, 1939 г. н.); «Аір рвалі, у лес хадзілі, заламывалі клён, бярозку і дамой неслі. Аір – на пол, а бярозку – па ўглом» (запісана ў г. Полацк ад Уладзіміра Аляксандравіча Шуткова, 1944 г. н.).

Высушаны май (так называлі зеляніну), паводле народных вераванняў, валодаў магічнымі ўласцівасцямі. Таму

невypadкова і клалі яго ў «пуню, дзе сена далжно быць і штоб мышы ня елі» (запісана ў агр. Блізніца ад Валянціны Мікалаеўны Цярэнцьевай, 1939г. н.). Як засведчылі жыхары г. Полацк, «на Троіцу ў нас ходзяць і памінаюць людзей» (запісана ад Уладзіміра Аляксандравіча Шуткова, 1944 г. н.).

Фальклорна-этнаграфічныя матэрыялы, запісаныя па купальскай абраднасці, пацвярджаюць факт актыўнасці яе бытавання. Паводле меркаванняў даследчыцы Р. М. Кавалёвай, «паэзія беларускага Купалля ўяўляе сабой найбагацейшы разгалінаваны трохузроўневы комплекс народных міфалагічных уяўленняў і іх слоўнага (знакавага) выражэння. Першы ўзровень комплексу – міфарытуальнае сэнсавое ядро Купалля, вакол якога грунтуюцца астатнія міфалагемы. Другі ўзровень – візуальны сюжэт Купалля ад пачатку да канца. Ён становіцца тэмай праявічых выказванняў і песень, якія беларускі даследчык А. Ліс слушна назваў песнямі абрадавай канвы. Трэці ўзровень – уласна мастацкі, эстэтычны, вобразатворчы» [2, с. 251]. Засяродзім увагу на першым узроўні, звязаным з асобнымі рытуаламі і міфалагічнымі ўяўленнямі. Сярод кампанентаў купальскага абрадавага комплексу вылучаюцца наступныя: збор кветак і траў, выбар дзяўчыны на ролю «купалінкі» і падрыхтоўка для яе вянка і «пляценне доўгай касы» («А ваабшчэ весь вечер все дзевчата, женшчыны збіралі гэтыя зёлкі, плялі вянкi, а потым выбіралі купалінку і плялі ей касу з гэтых кветак і траваў <...> Плялі ей длінную касу, метрав пяць, наверное» – запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.), качанне колаў і распальванне купальскага вогнішча («Сабіралі эці калёса дзеці, заранеэ накачаюць іх, ляжаць яны ў кустах. Ну, і патом на Купалле ставяць яны такі шост высокі і кола адно наверх пакладуць і зажыгаюць» (запісана ў в. Багатырская ад Ларысы Леанідаўны Рабцавай, 1955 г. н.), ваджэнне карагодаў вакол кастра («Потым пачынаюцца карагоды. Дзевачкі нашы паюць карагодныя песні» – запісана ў в. Шпакоўшчына ад Алены

Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.), гульні шлюбнай скіраванасці: «Рваць вішаньку» («Ігра “Рваць вішаньку”: на вазвышенасць становіцца дзевачка, вішанька на ветачкі ва рту, а хлопец должен падпрыгнуць і сарваць вішаньку. Но не все могуць дапрыгнуць» – запісана ў в. Шпакоўшчына ад Алены Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.), «Цяцэра» («Маладыя пары выстраіваліся, як ручеёк, і ўсе спяваюць песню. Песня паёцца, і пара пашла в ручеёк. Песня заканчваецца – палучаецца, пара расходзіцца в разные стораны. Парень должен дзевушку спаймаць. Еслі дагнаў ёе, то цэлуе. Дзевушка адправляецца назад, а он астаецца, і к нему падходзіт следуюшчая дзевушка» – запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.), варажба («Рвалі дзяўчаты пупышкі, дзе ёсць нераспусціўшыся. І тады нада прынясці іх дамоў і паторкаць куды-небудзь, у шчэлачкі якія ўпіхавалі, то пад бэльку, то куды ў сцяну. І вот задумывалі (гэта было ўжо гаданне такое). Яны за ноч далжны распусціцца такім цвятком. Вот, калі распусціцца, тады ўжо значыць, збудзецца гэта ўсё» – запісана ў в. Шпакоўшчына ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.), пошукі папараці-кветкі («папараць-кветку вот іскалі» – запісана ў в. Багатырская ад Ларысы Леанідаўны Рабцавай, 1955 г. н.), скокі праз вогнішча («Маладыя прыгаюць чэраз яго, ой, маладзёжы многа бываець» – запісана ў в. Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.).

Асабліва шмат было запісана звестак пра бясчынствы, якія мелі месца ў купальскую ноч: «Адной бабе залезлі на крышу і залажылі трубу, баба затапіла печ – дым увесь у хату» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.), «На Купалле праходзілі ўсе праказы: падпіралі дзверы, пераносілі забор» (запісана ў в. Багатырская ад Ганны Паўлаўны Жарковай, 1946 г. н.), «заборы бралі саседскія, трубу сцеклом запіралі» (запісана ў г. Полацк ад Фёдара Ільіча Гайкова, 1949 г. н.).

Асобнае месца ў сістэме народнай творчасці Полаччыны займаюць радзінна-хрэсьбінныя і вясельныя абрады, звычаі і песні. Як і ў іншых рэгіёнах Беларусі, радзінна-хрэсьбінны абрадавы комплекс Полаччыны захоўвае агульнаэтнічную традыцыйную аснову. Напрыклад, асаблівую ўвагу ў радзінна-хрэсьбінным абрадавым комплексе прыцягваюць прыкметы і павер'і, звязаныя з цяжарнасцю жанчыны, якія шырока прадстаўлены ў дародавым цыкле. Па змесце гэтых малых фальклорных жанраў можна меркаваць пра светапогляд беларусаў, народныя этнапедагагічныя прынцыпы гадавання і сямейнага выхавання нованароджанага. У першую чаргу народныя вераванні былі звязаны з прагназаваннем нараджэння здаровага немаўля. Невыпадковымі ў сувязі з гэтым былі забароны для цяжарнай жанчыны пераступаць праз вяроўку, «таму што можаць пупавіна абвіцца ў рабёначка ля шэй», працаваць у святы, асабліва выкарыстоўваць ніткі і вяроўкі: «Калі бальшыя святкі, на Каляды там, ну, трэба ў выхадны дзень не работаць, асобенна там з ніткамі, з вяроўкамі» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.), хадзіць на могілкі («нельзя хадзіць на пахаванне» – запісана ў в. Шпакоўшчына ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаевай, 1932 г. н.), глядзець на пажар («Нельзя сматрець на пажар, бо еслі бярэмяная схваціцца рукамі за ліцо, то пятна ў рэбёнка будуць» – запісана ў г. Полацк ад Алены Віктараўны Шыманскай, 1946 г. н.), глядзець, як «нясуць нябожчыка» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Алены Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.).

У мясцовых традыцыях было прынята хадзіць у адведкі: «У адведкі прыходзілі блізкія людзі, падругі. Прынасілі падарачкі» (запісана ў в. Багатырская ад Ганны Паўлаўны Жарковай, 1946 г. н.).

Абраду хрышчэння і выбару кумоў, зыходзячы са сведчанняў жыхароў, надавалі вялікае значэнне, бо выкананне ўласцівых

для яго рытуалаў звязвалі з лёсам дзіцяці, засцярогай ад няшчасцяў, пажаданнямі яму здароўя. Вера Андрэеўна Пугач, 1941 г. н., з агр. Блізніца, адзначыла, што «кум і кума тады, як хрысцілі рабёнка. Ну, хто вось з родственікаў». Як удакладніла Галіна Фёдараўна Дарафеева, 1949 г. н., з г. Полацк, выбіралі на ролю кумоў тых, «которые могли што-небудзь духовнае даць своїм дзецям». Па-рознаму каменціравалі мясцовыя жыхары інфармацыю пра рытуал разбівання гаршка з кашай. Напрыклад, паводле выказванняў Ганны Паўлаўны Жарковай, 1946 г. н., з в. Багатырская, «гаршчок з кашай не білі. Кашу дзялілі кожнаму па ложка». У в. Шпакоўшчына на хрэсьбінах меў месца абрад разбівання гаршка з кашай: «Баба варыла кашу. Потым гаршочак з кашай разбіваюць і кожны з маладых стараўся ўзяць сабе кусочак на шчасце» (запісана ад Алены Фёдараўны Дзюбо, 1947 г. н.). У в. Багатырская цырымонія раздачы бабінай кашы пачыналася з наступных слоў: «Мая каша з сямі палёў грэчкі, малако ад сямі кароў, яшчэ і мёдам мазана. Хто яе хоча пакаштаваць, тот павінен у кішэню грошай даць» (запісана ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.).

Адметная асаблівасць святкавання хрэсьбін у в. Шпакоўшчына – гэта жартаўлівы звычай «галіць бараду»: «А вот такая манера правадзілася – бароды брыць мужыкам. Вот ідуць жанчыны самі, вот нясуць тарку, гэта места для люстэрка, такую шчэпку даўтую – гэта брытва. Вот ідуць утрох: гэта ідзець з зеркалам, гэта брыець, а другая стаіць з вадой. Гэта адзекалон <...> І тады пяюць:

Ай, Міколка, сорамна,
 Нам на мыла рубля дай,
 А не рубля, чырвонца,
 А не рубля, чырвонца.
 Будзем гуляць без канца,
 Будзем гуляць без канца.

Ну, і гэта носяць тарэлку такую, ну, і за тое, што пабрылі бараду, вынімае з кармана і кладзець: хто там капейкі сыплюць, хто там грошы кладзець» (запісана ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.).

Калі хрэсьбіннае застолле заканчвалася, то бабку-павітуху «садзілі на тачку або ў карыта і вязлі па дароге. Выкідвалі яе ў канаву, у ваду, у крапіву. І давалі ей яшчэ ў рукі бутэльку з гарэлкай і гаварылі: “Хто бабку нашу будзе цалаваць, таму яна будзе наліваць. І везлі гразную, мокрую бабку па дароге ўсей. І хто ішоў наўстрэчу, тыя цалавалі і ім налівалі» (запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.); «А бабку-павітуху садзілі ў начоўкі, карыта жалезнае. Выбіралі хлопца, апрааналі яму хамут, і ён вёз яе з песнямі. Яе прывозяць да магазіна, яна купляе чаго-небудзь: выпіць, закусіць і зноў яе вязуць. А яна сядзіць і з пугай такой і паганяе:

Запражыце, залажыце,
Запражыце, залажыце
Вы дванаццаць петухоў.
Павязема нашу бабку,
Павязема нашу бабку,
Нашу бабку на луг...»

(запісана ў агр. Блізніца ад Вольгі
Станіславаўны Чобат, 1961 г. н.).

У в. Шпакоўшчына бабку-павітуху «вазілі на баране» («садзілі ў начоўкі»), пры гэтым выконвалі песню, адрасаваную гэтаму персанажу:

Што за бяседа смутная,
Што за бяседа смутная.
На куце бабка драмала,
На куце бабка драмала.
Ці вас на гэта пазвалі,
Ці вас на гэта пазвалі,

Каб вы на куце драмалі,
 Каб вы на куце драмалі.
 А вас на гэта прасілі,
 А вас на гэта пазвалі,
 Каб вы пілі ды гулялі.
 А вас на гэта прасілі,
 Каб вы бяседу красілі.

Як прыгадвалі жыхары в. Шпакоўшчына, «і тады нада абязацельна, каб баба памачыла хвост, стараюцца падліць бабе вады ў гэтае карыта» (запісана ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.).

Прыведзеныя апісанні дзеянняў дэманструюць элементы яскравага народнага гумару і сатыры, якія знайшлі адлюстраванне не толькі ў этнаграфічным кантэксте радзінна-хрэсьбіннай абраднасці, але і ў тэкстах песень, прысвечаных кумам і бабцы-павітусе. Камедыйнасць сітуацый, звязаных з бабкай-павітухай як адным з галоўных персанажаў радзінна-хрэсьбіннай абраднасці, абумоўлена верай у магічную сілу смеху, якому ў дадзеным выпадку надавалася прадуды-равальнае значэнне і які выконваў функцыю забеспячэння здароўя і шчаслівага жыцця нованароджанага.

У структуры вясельнай абраднасці можна вылучыць традыцыйныя для класічнага вяселля перыяды: давясельны, уласна вясельны і паслявясельны. Паводле ўспамінаў інфармантаў, у склад давясельнай часткі ўваходзілі і сватанне, і запоіны, і заручыны. Заўважым, што не заўсёды ў такой паслядоўнасці прыгадвалі жыхары абрадавыя этапы давясельнага перыяду, іншы раз яны сцвярджалі, што ў іх мясцовасці супадалі ў часе правядзення сватанне і запоіны, заручыны. Напрыклад, як падкрэсліла Мядзведзева Людміла Іванаўна, 1955 г. н., з в. Багатырская, «заручыны – гэта ж тое самае, што і сватаўство», «У нас адны завуць сватанне, другія – заручыны, эта адно і тое ж» (запісана ў агр. Блізніца ад Вольгі Станіславаўны

Чобат, 1970 г. н.). Падчас сватання адбываўся рытуальны іншасказальны дыялог паміж сватамі і бацькамі маладой, у якім знайшлі адлюстраванне міфалагічныя ўяўленні, звязаныя з купляй-продажам нявесты: «Мы прыехалі да вас спытаць, хочем купіць цялушку. Ці ёсць у вас там?» І вот нам гаварят, што ёсць цялушка. Ані гаварят: «А вот для этава гаспадара хочем гаспадыньку прыглядзець». Калі маладая давала згоду на шлюб, то «брала венік і пачынала месці ад парога да стала, а калі яна была не згодна, то вешалі яму гарохавы вянок ці гарбузу давалі – гэта быў знак адказа» (запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.); «Калі нявеста была не сагласна, яна вымітала хату, і бярэць венік і вымітае, і ўсе выходзяць. Сваты далжны ўйці» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.). У некаторых вёсках меў месца звычай «даваць гарбуз», калі жаніх не падабаўся нявесце: «А еслі не падабаўся, у некаторых вёсках кавуна давалі, еслі это по сезону» (запісана ў в. Багатырская ад Людмілы Іванаўны Мядзведзевай, 1955 г. н.).

У в. Шпакоўшчына, напрыклад, калі прыходзілі сваты, то «глядзелі, як уводзяць, кажух расцілалі перад парогам, цешча зяця вадзіла па кажуху, а як назад прыязжалі, тады вадзіла ўжо свякроў са свёкрам абаіх ужо (нявестку і сына свайго тожэ па кажуху, у хату ўвадзілі к сабе» (запісана ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.). Паводле сведчанняў жыхароў г. Полацк, калі прыходзілі ў сваты, то адразу ж быў і выкуп: «На выкуп давалі всё і разнае: хто дзеньгі, хто што, разныя падзелкі, всё шуцілі» (запісана ад Таісіі Паўлаўны Канавалавай, 1953 г. н.).

Па вянку, які рыхтавалі сяброўкі маладой (шаферкі), вызначалі, ці мае нявеста бацькоў: «І па чырвоным кветкам можна было прачытаць па вянку: у нявесты ёсць бацькі ці нявеста сірата. Калі адны белыя былі кветачкі, то, значыць, нявеста сірата, а калі чырвоныя, значыць, ёсць, калі дзве

палоскі чырвоныя, значыць, і маці, і бацька ёсць» (запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.).

Хоць і сціплыя звесткі былі запісаны па каравайнай абраднасці, аднак у сістэме всельнай абраднасці Полаччыны падрыхтоўцы каравая надавалася важнае значэнне. Гэту пачэсную ролю выконвалі, як правіла, замужнія жанчыны-каравайніцы: «Каравай быў вялікі. Яго абавязкова ўпрыгожвалі кветкамі, стужкамі. І калі шлі, абавязкова гэты каравай несла баярка. Старэйшая баярка несла. Спявалі:

Каравайніцы гожа-гожа
Звілі каравай з рожа-рожа.
Усё цеста пакралі-пакралі,
У кішэні паклалі-паклалі.
А як сонца ўзышло-ўзышло,
У кішэнях цеста ўзыйшло.
Стыдна, каравайнічкі, стыдна,
У вас у кішэні цеста відна»

(запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.).

Пра абрадавы этап пад назвай «пасад» мясцовыя жыхары таксама прыгадвалі, каля вялася размова пра вяселле. Напрыклад, у в. Багатырская нявесту «садзілі на дзяжу, снімалі вянок. Потым нявеста кідала гэты вянок сваім падружкам» (запісана ад Ганны Паўлаўны Жарковай, 1946 г. н.). Паводле ўспамінаў жыхароў агр. Блізніца, у іх мясцовасці «і на дзяжу сажаюць, калі выбіраем нявесту, сажаем, а жаніха, гавораць, даўней садзілі на яйцо. Курынае яйцо на падушку, пад яго клалі яйцо, эта каб ён сядзеў і нікуды не збег ад нявесты, каб сядзеў, як курыца на гняздзе, і нікуды не збег. Эта так бабуля мая казалі» (запісана ад Вольгі Станіславаўны Чобат, 1970 г. н.). Далей інфармант удакладніла, што на дзяжу звычайна садзілі цнатлівую дзяўчыну: «Ну, калі дазнаваліся,

што нячыстая, тады ўжо не садзілі»; «Да, садзілі, садзілі нявесту на дзяжу. Садзілі тую маладзіцу, якая была чыстая, казалі, вот дзявоцкая» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаенка, 1932 г. н.).

У мясцовай вясельнай традыцыі быў вядомы звычай «перагароджваць дарогу» маладым, які называлі «рагаткі закідваць»: «Рагаткі закідвалі <...> Я бяру табурэту ці дажа пянёк які, качурку, стаўлю на яго хлеб, соль, ну поцілку якую-небудзь лажу, салфетку. Тады лажу хлеб, соль, іконку абавязкова і з гэтым ўстрачаю (запісана ад Вольгі Станіславаўны Чобат, 1970 г. н.).

Адметным момантам у вясельнай абраднасці Полаччыны з'яўляецца выкананне «марша» на другі дзень вяселля, пасля адорвання маладых, калі «кожнага госця падымалі і ігралі марш <...> Марш – это ну як бы надзілялі музыкантаў за тое, што яны атыгралі» (запісана ў агр. Блізніца ад Вольгі Станіславаўны Чобат, 1970 г. н.).

Рытуал абсыпання зернем маладых выконвалі, калі ўжо падзялілі каравай у хаце маладой і яны збіраліся ад'язджаць да хаты маладога: «Пасыпалі маладых зернем абязацельна, як уезджалі. Спявалася песня:

Паясом дарожка, паясом,
 Абсып, матулька, нас аўсом,
 Абсып, матулька, нас аўсом,
 А не аўсом, пшаною,
 А не аўсом, пшаною.
 Прыеду дамоў з жаною,
 Прыеду дамоў з жаною»

(запісана ў в. Шпакоўшчына ад Тамары Канстанцінаўны Вышэнскай, 1935 г. н.).

На пытанне, чаму так рабілі, быў атрыманы наступны адказ: «І вот як яны ўжо, маладыя, уместа з'едуцца, далей абсыпалі

зернем, каб быў у хату дастатак» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.).

Паслявясельную частку, як паведамлі мясцовыя жыхары, называлі «перазоўкі»: «Ну, вяселле, значыць, прайшло як бы, а тады прыязджалі ўжо нявесціны бацькі да жаніха. Перазоўкі зваліся ў нас» (запісана ў агр. Блізніца ад Вольгі Станіславаўны Чобат, 1970 г. н.); «Вот прымерна, как ужо свадзьба канчаецца <...> патам ужо сваты пад'язджалі вот ад маладога. Эта ёсць перазыўкі. Эта пасля вяселля яны былі. Родственнікі ехалі спачатка ад маладога туды, а патам яго ехалі сюды. Вот у нас так было» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Надзеі Афанасьеўны Нікалаевай, 1932 г. н.); «Праз нядзелю хадзілі к маладым і глядзелі, прыжыліся лі яны. Называлі “перазыўкі”. Знаёміліся больш цесна з раднёй» (запісана ў в. Багатырская ад Ганны Паўлаўны Жарковай, 1946 г. н.).

У вясельнай абраднасці знайшлі адлюстраванне шматлікія міфалагічныя ўяўленні. Напрыклад, асцерагаліся, каб ніхто з гасцей не зглазіў маладых, таму, зыходзячы з народных павер'яў, «паміж маладымі ніхто не павінен был прайсці <...> на месцы маладых ніхто не павінен сесці» (запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.). Выкарыстоўвалі і пэўныя прадметныя аб'екты: «Абезацельна на адзежде маладой далжна быць красная нітачка – эта аберег, а ў жаніха – паясочак з арнамантам. І на вартніке – красны арнамент» (запісана ў в. Багатырская ад Алены Пятроўны Лукавіцкай, 1973 г. н.). Паводле народных вераванняў, прагназавалі, хто з маладых будзе галоўным гаспадаром у сям'і: «Давалі хлеб укусіць, каб вот нявеста, каб хто первы будзец хазяін, хто больш адкусіць» (запісана ў в. Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.). Як адзначылі мясцовыя жыхары, на вяселлі было прынята плакаць: «Абычна, еслі свацьба, далжна нявеста плакаць, тады харашэ будзец, шчасце, а каторая ідзе, не плачыць, тады – нешчасце» (запісана

ў в. Шпакоўшчына ад Анастасіі Уладзіміраўны Вішнеўскай, 1937 г. н.).

Прааналізаваныя экспедыцыйныя матэрыялы, запісаныя на тэрыторыі полацкай зямлі, раскрываюць асаблівасці светапогляду беларусаў і з'яўляюцца яскравым пацвярджэннем рэгіянальна-лакальнай разнастайнасці як каляндарна-абрадавага, так і сямейна-абрадавага фальклору Полаччыны.

КРЫНІЦЫ І ЛІТАРАТУРА

1. Беларускі фальклор : энцыклапедыя : у 2 т. / рэдкал.: Г. П. Пашкоў і інш. – Мінск : БелЭн, 2005. – Т. 1 : Акапэла – Куцця. – 768 с.

2. Кавалёва Р. М. Паэзія беларускага Купалля // Нарысы гісторыі культуры Беларусі : у 4 т. – Т. 3 : Культура сяла XIV – пачатку XX ст. – Кн. 2 : Духовная культура / А. І. Лакотка [і інш.] ; навук. рэд. А. І. Лакотка. – Мінск : Беларуская навука, 2016. – 751 с.

3. Памяць : Гіст.-дакум. хроніка Полацкага р-на. – Мінск : Выш. шк., 1999. – 700 с.

SUMMARY

The article is written after the folklore and ethnographic materials, recorded in summer of 2017 on the territory of Polotsk district, Vitebsk region. Regional and local peculiarities of calendar and family rituals are considered in detail. Agricultural calendar of the studied region is thought to preserve general ethnic traditional basis. At the same time distinctive peculiarities may be observed in different villages as in the other regions of Belarus. These features are distinguished on the level of separate structural components, e. g. in the New Year, Caroling and Shrovetide rituals.

The performance *Tereshka Wedding* is considered as a local peculiarity of a winter calendar ritual. Its acting is obligatory during winter caroling

celebrations. According to folk beliefs, ritual activities, which take place in the given sacral performance, have a magic character and symbolize marriage. The reminiscences on an ancient custom *to drag a log* are retained among the citizens of Polotsk region.

Fire kindling, round dances at it and singing spring songs called *Vesnianka* belong to the main structural components of the *Spring calling* rite. According to the local inhabitants knowledge, the rituals of Shrovetide ceremonial and the *Spring calling* rite have been contemporized.

Easter is a popular holiday in Polotsk region. An Easter cake baking, eggs coloration into red colour, church attendance, consecration of eggs, Easter cake and meat products, the observation for sun playing, Easter songs performing are considered as the main rituals of Easter ceremonial. *Volochiobnyi* rite, which usually has taken place during Easter holidays, is a specific feature of a Spring cycle of Polotsk district agricultural calendar.

Traditions of family rites also are worthy of special attention. Structural components of puerperal, baptismal and wedding ritual complexes reveal close connection with omens and folk popular beliefs. Peculiar attention has been paid to the beliefs connected with woman pregnancy. As a rule, lying-in women have kept close to all the folk rules, beliefs, prohibitions and instructions. The rituals connected with pre-wedding, wedding itself and after-wedding periods are considered in the article. The ceremonial stages of wedding rites are accompanied with appropriate songs.

Folklore and ethnographic materials, presented in the article, reveal Belarusian world outlook and show the wealth of regional and local peculiarities of various rites.

Keywords: rite, calendar and ritual poetry, family and ceremonial poetry, ritual, wedding, mythological concepts, folk beliefs, round dance, structural components, local peculiarities.